

سکونت گاه ها

شکل گیری سکونت گاه ها

وقتی شما با عنوان سکونت گاه مواجه شدید چه کلمه آشنایی را برای شما تداعی کرد؟ به نظر تان سکونت گاه چه مفهومی دارد؟ به تصاویر توجه کنید به نظر شما تفاوت بین این دو تصویر در چیست؟ کدام یک می تواند معنای عنوان درس را به نمایش بگذارد.

خانۀ

سکونتگاه

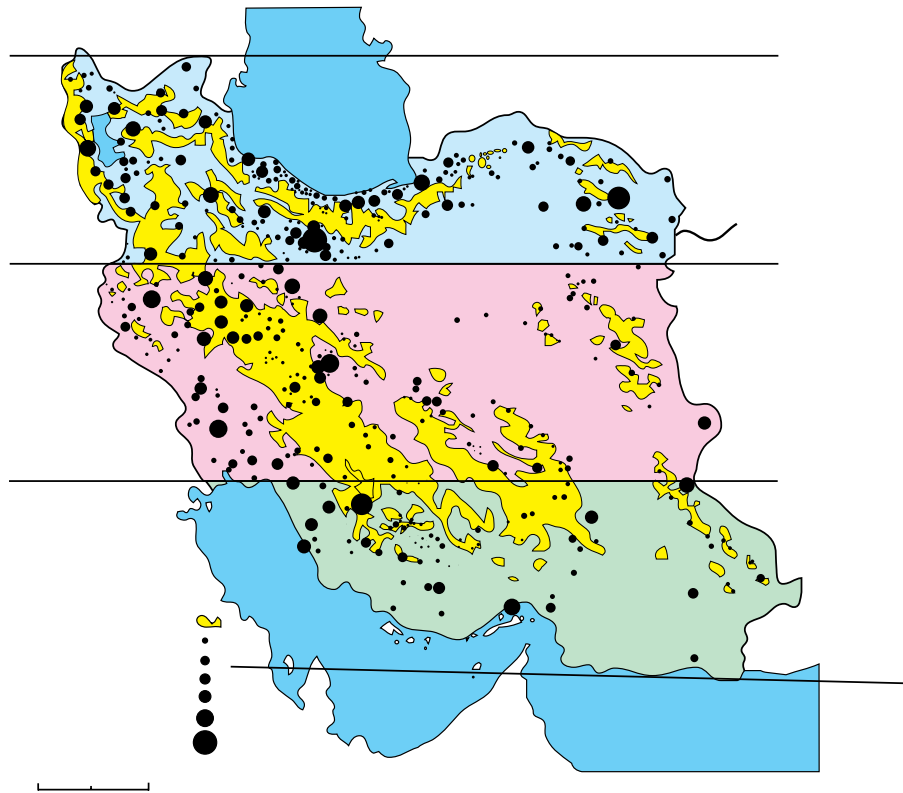
سکونت گاه محلی است از مجموعه مساکن که عوامل طبیعی و انسانی در شکل گیری آن نقش دارند، هر شهر و روستا یک سکونت گاه است.

عوامی در شکل گیری سکونت گاه های شهری، روستایی نقش داشته اند. شکل گیری سکونت گاه ها در ایران بیش از هر چیز به میزان دسترسی به آب بستگی داشته است. بسیاری از سکونت گاه های اولیه نیز در کنار رودها بوجود آمده اند. آب در یک مکان نقش مهمی از روی آوری انسان به کشاورزی و ساکن شدن به صورت دائم در آن مکان را داشته اند. با ساکن شدن انسان در یک مکان اولین سکونت گاه های روستایی پدید آمدند افزایش جمعیت سکونت گاه های روستایی بنای اصلی شهرهای اولیه را گذاشت.

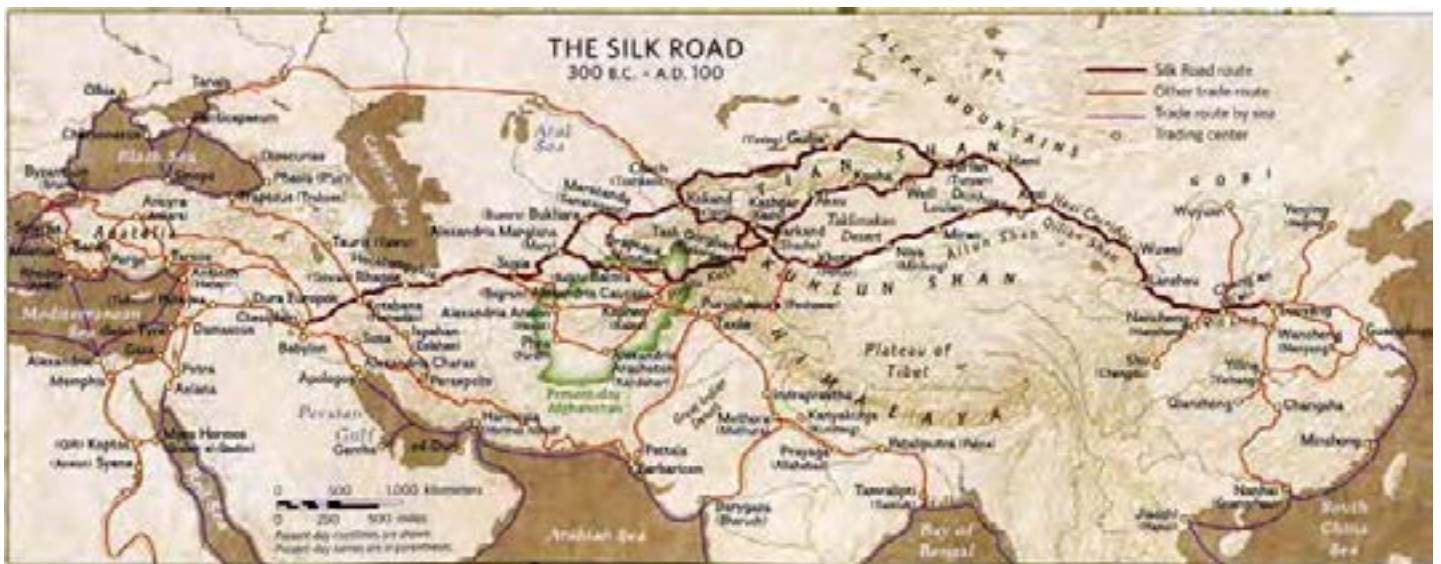
به نظر شما به جز آب چه عوامل دیگری در شکل گیری سکونت گاه های روستایی اثر گذار بود اگر یک سکونت گاه در زمان شکل گیری دارای منابع آبی بود اما خاک حاصل خیز نداشت چه شرایطی برایش پیش می آمد؟ اطلاعات وارد شده به شما کمک می کند که سایر عوامل اثر گذار در شکل گیری سکونت گاه ها را شناسایی کنید

تعداد شهر	عرض های جغرافیایی
۲۲۳ شهر	۳۵ تا ۴۰ درجه
۱۹۳ شهر	۳۰ تا ۳۵ درجه
۱۹۳ شهر	۲۵ تا ۳۰ درجه

تعداد شهرها	مشخصات ارضی شهرها در ایران
۱۱۳	نواحی جلگه ای زیست تا ارتفاع ۳۰۰ متر
۵۱	نواحی دشتی با ارتفاع ۳۰۰ تا ۹۰۰ متری
۳۰۸	نواحی پای کوه با ارتفاع ۲۱۵ تا ۹۰۰ متری
۲۴	نواحی مرتفع کوهستانی بالای ۲۱۵۰ متری

آیا می دانید بزرگترین شهرهای ایران در گذشته در مسیر راه های کاروان رو و بازرگانی داخلی یا خارجی شکل گرفته اند . کرمانشاه و سبزوار

چه عواملی را در شکل‌گیری سکونت‌گاه‌ها شناسایی کردید؟
با استفاده از کتاب استان‌شناسی و کمک معلم کلاستان علت شکل‌گیری شهر یا روستای محل زندگی خود را بررسی کنید و به صورت گزارش به کلاس ارائه دهید.

عوامل اثرگذار در گسترش سکونت‌گاه‌ها

عوامل محیطی پیرامون سکونت‌گاه‌ها نقش مهمی در تغییرات به وجود آمده در آن‌ها را دارند. وجود شرایط مناسب انسانی و طبیعی در گسترش سکونت‌گاه‌ها ما اثرگذار است. همچنین اختلال در عوامل اثرگذار در سکونت‌گاه‌ها سبب تغییرات منفی در آنان می‌شود. ممکن است یک سکونت‌گاه اعتبار خود را از دست بدهد یا حتی از بین برود.

به طور مثال شهر نیشابور که در نزدیکی کازرون بوده است در زمان گذشته از اهمیت ارتباطی مهمی در جنوب ایران برخوردار بوده است که امروزه فقط ویرانه‌ای از آن به جا مانده است. شهر شوشتر در استان خوزستان در گذشته یکی از مهم‌ترین سکونت‌گاه‌های ایران بوده است که امروزه اعتبار پیشین خود را ندارد.

شهر رودهن شهری کوچکی در شرق تهران است. این شهر از پیشینه طولانی تاریخی برخوردار است. پس از تأسیس شعبه‌ای از دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۳۶۳ (ه.ش) بر جمعیت، سطح درآمد و امکانات شهروندی و در کل توسعه فرهنگی و اجتماعی از شهر افزوده شده است.

شوشتر

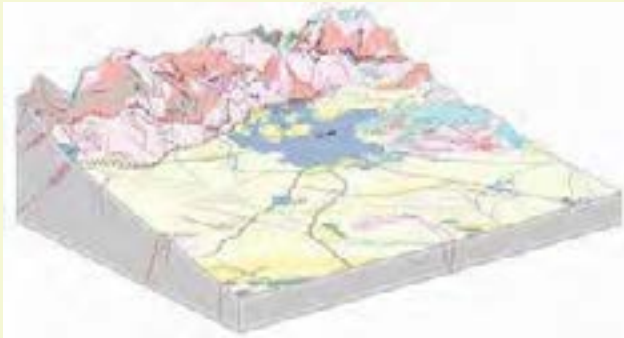
نیشابور

فعالیت

به تصاویر مربوط به يك سکونت گاه شهري توجه کنید . نحوه گسترش این سکونت گاه از چه عواملی تأثیر می پذیرد . برای گسترش این سکونت گاه به جز مواقع طبیعی چه عوامل طبیعی و انسانی را موثر می دانید بحث و گفت گو کنید .

انواع سکونت گاه

تصاویر زیر انواع سکونت گاه هایی که در ایران از نظر شیوه ی زندگی وجود دارند را معرفی می کند

زندگی عشایری

زندگی روستای

زندگی شهری

روستا محلي است که فعالیت اغلب ساکنان آن وابسته به زمین است و اکثر روستاییان به کشاورزی و باغداری اشتغال دارند . فضای باز اطراف روستاها چشم اندازهای طبیعی زیبا برای روستاییان فراهم کرده است . روستاییان بر آداب و رسوم محل زندگی خود پای بند هستند . بسیاری از روستاییان در کاشت ، داشت و برداشت محصول با یکدیگر همکاری می کنند . معمولاً در روستاها ارائه خدمات نظیر بیمارستان ، فروشگاه و حمل و نقل عمومی و ... کمتر و محدودتر است .

اگر جمعیت يك سکونت گاه به تعداد معینی برسد آن را شهر تلقي می کنند . ملاک تبدیل يك سکونت گاه روستایی به شهری در ایران ۱۰۰۰۰ نفر می باشد . جمعیت بالای شهر خواستار خدمات و تسهیلات بیشتری در این نوع سکونت گاه است . اما همین جمعیت زیاد سبب فشرده شدن فضای خانه ها و محله های پرتراکم شده است . بیش تر مردم سکونت گاه شهری در بخش خدمات و صنعت مشغول هستند . در ارزش ها و آداب و رسوم و شیوه زندگی مردم در شهر تفاوت چشمگیر وجود دارد .

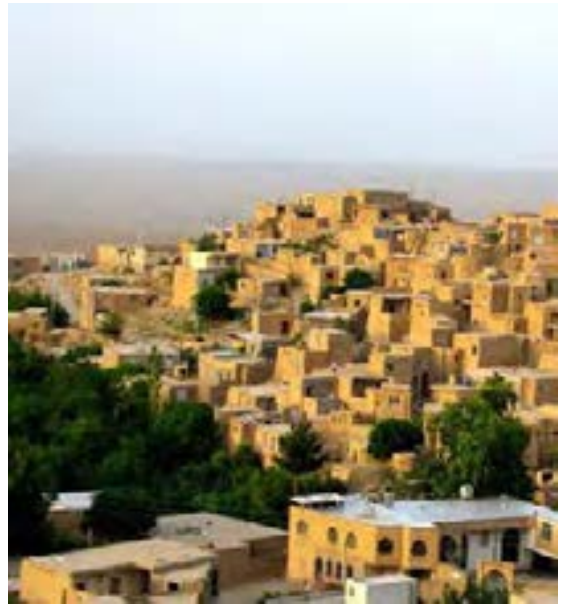
علاوه بر سکونت شهری و روستایی نوع دیگری از سکونت گاه موقتی در کشور ما وجود دارد که به آن سکونت گاه عشایری می گویند . این شیوه زندگی سکونت و يك جا نشینی دائمی در آن دیده نمی شود . زاییده استفاده مستقیم انسان از منابع طبیعت است . در ایران وجود کوه های البرز و زاگرس و نیز دشت های پست و هموار مجاور آن ها ، از قرن ها پیش شرایط مساعدی را برای دامپروری فراهم کرده است . عشایر زندگی اجتماعی - قبیله ای دارند . ایل و طایفه تشکیل نشده اند . و افراد يك طایفه غالباً با هم خویشاوندند . شاهسون ، بختیاری ، قشقایی و ترکمن از ایلات عمده کشور ایرانند . آیا می توانید تفاوت این سه نوع سکونت گاه را با توجه به جدول زیر پیدا کنید .

نوع زندگی	جمعیت	معیشت	روابط اجتماعی	خدمات و تسهیلات
شهری				
روستایی				
عشایری				

شکل سکونت گاه ها

هر سکونت گاه از اجزایی مختلف تشکیل شده است . اجزای سکونت گاه های روستایی شامل خانه ها ، مزارع ، مراتع ، باغ ها ، مکان های عمومی ، میدان ها و شبکه معابر یا راه ها می باشد . اجزای سکونت گاه شهری شامل خانه های عمودی ، خیابان میدان ها مکان های آموزشی تفریحی ؛ دانشگاهی و ... می باشد . نحوه قرارگیری پدیده های طبیعی و انسانی در سکونت گاه ها شکل های مختلفی از سکونت گاه را ایجاد کرده است . علاوه بر پدید ها ، فضایی که اجازه گسترش سکونت گاه را بدهد هم از عوامل اثر گذار بر شکل سکونت گاه ها می باشد .

برای درک بهتر شکل سکونت گاه ها به تصاویری از سکونت گاه روستایی توجه کنید . شما به کمک تصاویر زیر می توانید دو طبقه بندی کلی از شکل سکونت گاه روستایی در ایران را نام ببرید .

عوامل اثرگذار بر تجمع روستاها :

- محدودیت منابع آب
- دفاع در برابر گروه های مهاجم یا جانوران
- فعالیت های خاص زراعی
- پیوندها و بستگی های خانوادگی

آیا میتوانید با کمک موارد بالا عوامل اثرگذار در تفرق روستاها را بگویید؟
به نظر شما آیا شهرها نیز می توانند دارای دو شکل کلی که برای روستاها گفتید باشند چرا؟

علاوه بر دو گونه کلی سکونت گاه روستایی می توانید اشکال کوچکتری بر روستاهای ایران در نظر گرفت به طور مثال تصاویر زیر سه شکل روستایی متمرکز را نشان می دهد .

روستای پلکانی

روستای میدانگاهی

روستای خطی

سکونت گاه های شهری نیز دارای فرم و شکل خاصی هستند . شهرها با توجه به عملکرد کارکردهای مختلف شکل های خاصی می گیرند . به تصاویری از شهرهای ایران توجه کنید آیا شکل گیری و گسترش این شهرها یکسان است با کمک تصاویر با یکدیگر گفت و گو کنید .

همدان شعاعی

بندرعباس خطی

اصفهان شطرنجی

تغییرات جمعیتی سکونت گاه های ایران شهری و روستایی

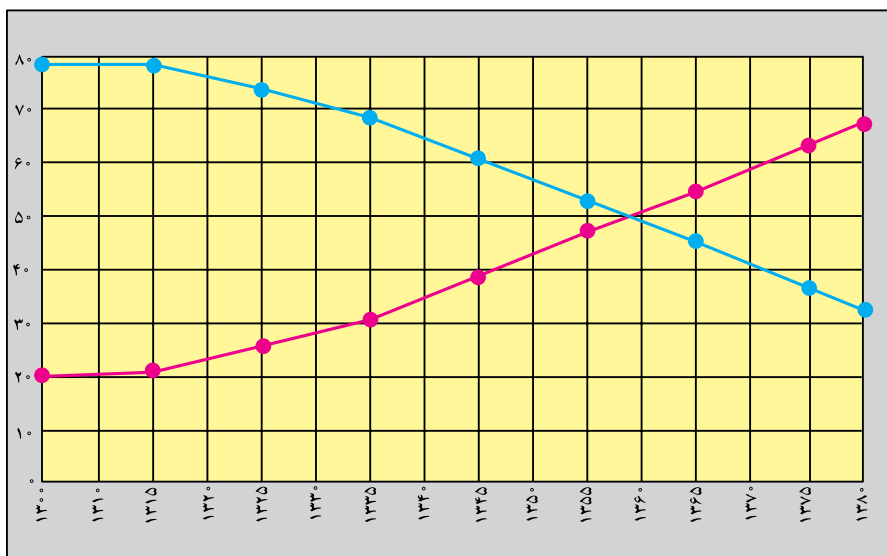
افزایش جمعیت پیشرفت فناوری به تدریج سبب شده است که اشکال سکونت گاه های دست خوش تغییراتی شود . رشد سریع جمعیت از یک سو بر تعداد جمعیت شهرها افزود و از سوی دیگر به تبدیل نقاط روستایی به شهر و تأسیس شهرداری ، تعداد نقاط شهری افزایش یافت . در سه دهه اخیر ایران دچار تغییرات زیادی در سکونت گاه های خود شده است . این تغییرات نه تنها در ظاهر سکونت گاه ها بلکه در شیوه زندگی اجتماعی - اقتصادی آنان اثر داشته است به جز موارد ذکر شده شما می توانید با استفاده از تصویر زیر عوامل اثر گذار بر جمعیت شهری و روستایی ایران را متوجه شوید .

جمعیت کشور

سال	۱۳۸۰	۱۳۹۳
درصد جمعیت	۱۸/۹۵۴/۷۰۴	۷۵/۱۴۹/۶۶۹

۶ ماه نخست سال ۱۳۹۳

موالید	۷۳۴/۰۶۰
مرگ و میر	۱۸۰/۰۱۳

موالید کشور سال ۱۳۸۰ و ۱۳۹۳

سال	۱۳۸۰	۱۳۹۳
میزان مولید	۱۱/۱۰۰/۸۳۶	۱۵/۳۴۳۶۱

عشایر

سال	۱۳۴۵	۱۳۹۰
درصد جمعیت	۹/۶	۱/۶۸

نقش سکونت گاه ها

مکان ها داراي کارکرد خاصي هستند که اين ویژگی نه تنها سهم عمده اي از در بوجود آمدنشان دارد ، بلکه موجب ايجاد توانايي و قابليت بارز براي آن مکان مي شود . اين قابليت ممکن است سبب متمایز شدن يك مکان از ساير مکان ها شود و نقش خاصي را براي آن به وجود مي آورد .
نقش هر سکونت گاه از قابليت هاي جغرافياي موجود در آن اعم از طبيعي و انساني به وجود مي آيد با توجه به اطلاعات داده شده شما مي توانيد با نقش يا نقش هاي برخي از سکونت گاه ها در ايران آشنا شويد .

مجتمع آب درمانی ایرانیان - سرعین

معدن سرچشمه رفسنجان

حافظیه - شیراز

شهر صنعتی کاسپین - قزوین

میدان نقش جهان - اصفهان

شهر گردشگری بهم

پیرانشهر به علت موقعیت مرزی دارای سه پادگان نظامی و یک فرودگاه می باشد

جزیره ی قشم

شهر تهران

درباره نقش سکونت گاه ها به نکته های زیر توجه کنید

- امروز اغلب شهرها چند نقش دارند و این نقش ها را با هم ایفا می کنند
- نقش شهرها در چهره و سیمای آن ها منعکس می شود سیمای یک شهر دانشگاهی با یک شهر ملاکی تفاوت دارد
- ممکن است نقش شهر در طول زمان تغییر کند یا تکامل و توسعه یابد ، مثلاً یک شهر صنعتی به تدریج نقش های اداری و سیاسی را نیز به عهده بگیرد .

فعالیت

با توجه به قابلیت جغرافیایی و یا نقش یک سکونت گاه جدول را کامل کنید

نقش سکونت گاه	قابلیت جغرافیایی
اداری و سیاسی	.....
نظامی	
.....	مفاخر تاریخی
.....	دینی و باشکوه

نقش سکونت گاه	قابلیت جغرافیایی
بندری	قرار گرفتن در کنار دریای آزاد
.....	چشمه آب معدنی
زیارتگاهی	.....
معدنی	.....
.....	دانشگاه های مهم

نقش شهر یا روستای محل زندگی شما چیست ؟

پیدایش شهرهای پر جمعیت خوب یا بد؟

در دهه های اخیر شهرنشینی در جهان گسترش یافته است . رشد شتابان شهرنشینی سبب ایجاد شهرهایی با جمعیت میلیونی شده است . از حدود سال ۱۳۶۰ ه . ش بیش از ۵۰٪ از جمعیت کشور ایران در شهرها زندگی می کنند . پدیده شهرنشینی در همه جای کشور به چشم می خورد .

در روزهای اخیر بر اثر آلودگی هوا ، شمار بیماران تنفسی تا ۶۰ درصد افزایش یافته است . آلودگی هوا در تهران به طور متوسط موجب کاهش ۵ سال از عمر تهرانی ها شده است .

هرچه نرخ بانکی افزایش یابد ، به همان میزان بر نرخ اجاره بها در شهرهای بزرگ افزوده شود .

فعالیت

با توجه به اطلاعات داده شده و به کمک معلم و همکلاسی هایتان لیستی از مشکلات شهرهای بزرگ تهیه کنید در کلاس خود در گروه مخالف و موافق زندگی در شهرهای بزرگ را تشکیل دهید دلایل موافقت و مخالفت خود را بازگو نمایید .

راه حل چیست؟

نارسایی های شهرهای بزرگ سبب شده است که سیاست گذاران و برنامه ریزان توسعه شهری به فکر چاره باشند. تصویر زیر یکی از راه های پیشگیری از تراکم جمعیت و جلوگیری از رشد نامتعادل شهرها را نشان می دهد. آیا تا کنون با چنین شهرهای روبه رو شده اید؟

طراحی و ساخت شهرهای جدید برنامه ریزی شده بیشتر در زمین های بکر و غیرقابل کشت و بدون هسته اولیه، نزدیک شهرهای بزرگ می باشد. این شهرها با اهداف متفاوتی ایجاد می شوند. به عنوان مثال، به منظور تمرکز فعالیت های واحدهای صنعتی پدید می آیند یا به منظور زندگی و استراحت برای ساکنانی که در جای دیگر کار می کنند و یا . . . .

شاید بارها کلمه کمربند سبز را شنیده باشید. احداث کمربند سبزی دیگر از راهکارهای ارائه شده توسط برنامه ریزان است. این کمربند از نظر هوا نقش ریه را برای شهرها ایفا می کند و نه تنها به عنوان یکی از برنامه های توسعه پایدار زیست محیطی به اجرا در می آید بلکه می تواند رشد شهرها را نیز محدود کند.

فعالیت

آیا در اطراف شهر یا یکی از شهرهای بزرگ استان شما شهرهای جدید برنامه ریزی شده ایجاد شده است؟ تحقیق کنید که نقش این شهر برای شهر یا شهرهای اطراف چیست. آیا این شهر توانسته از مشکلات شهر اصلی کم کند.

مهاجرت معکوس

تا به حال با حکم مهاجرت معکوس مواجه شده اید؟ تصویر زیر مهاجرت معکوس را نشان می دهد.

تصویر از شهر که دارند به طرف روستا می روند .

آلودگی   پاکي

با توجه به مشکلات شهرهای بزرگ در دهه های اخیر ، حرکت جمعیت از شهرهای بزرگ به مکان های کوچک تر یا روستاها آغاز شده است . این پدیده را شهر گریزی یا مهاجرت معکوس می گویند .

بسیاری از شهرنشینان آرزوی رفتن به مکانی شبیه به تصویر ( ) را دارند . برخی از مردم با رفتن به این مکان ها در روزهای تعطیل به رفع خستگی در طول هفته می پردازند . اما برخی از مردم اقامت کوتاه مدت در این مکان ها آن ها را راضی نمی کند . این افراد ترجیح می دهند با تملک خانه ای در نواحی که از مواهب طبیعی برخوردار است بهره مند شوند .

امروزه در ایران خانه های دوم بسیاری در روستاها و مناطق طبیعی دور از شهرهای بزرگ پدید آمده است این مکان ها فضایی آرامش برای شهرنشینان را فراهم می آورد .

فعالیت

در گروه های کلاسی خود پیامدهای مثبت و منفی ناشی از مهاجرت معکوس یا خانه های دوم مورد بررسی قرار دهید .